

УДК [373.5.016:342.7]:159.955-048.44

[https://doi.org/10.61339/2786-6947.2026.1\(13\).369662](https://doi.org/10.61339/2786-6947.2026.1(13).369662)

Кішлок Христина Юрївна,
вчитель громадянської освіти
Одеський ліцей №31
Одеської міської ради
м. Одеса, Україна

АЛГОРИТМ ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ НА УРОКАХ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті розкрито проблему формування критичного мислення учнів у процесі викладання громадянської освіти в умовах сучасного інформаційного суспільства. Обґрунтовано значення критичного мислення як однієї з ключових компетентностей особистості XXI століття. Представлено авторський підхід до організації освітнього процесу, що ґрунтується на поєднанні теоретичних засад і практичного педагогічного досвіду. Запропоновано алгоритм формування критичного мислення, який передбачає поетапне залучення учнів до постановки проблеми, аналізу інформації, формування власної позиції, аргументації та рефлексії. Особливу увагу приділено створенню освітнього середовища, у якому учень виступає активним суб'єктом навчання, здатним не лише відповідати, а й ставити запитання, сумніватися та переосмислювати власні судження.

Ключові слова: критичне мислення, громадянська освіта, компетентнісний підхід, інтерактивні методи навчання, педагогічний досвід, освітнє середовище.

Постановка проблеми. Сучасний учень живе в умовах інформаційного перенасичення, коли доступ до знань перестав бути проблемою. Натомість актуальним стає вміння орієнтуватися в інформаційних потоках, відрізняти достовірну інформацію від маніпуляцій, критично оцінювати джерела та робити обґрунтовані висновки. У цих умовах пріоритетним завданням освіти є не накопичення фактів, а розвиток здатності мислити: аналізувати, ставити запитання, виявляти упередження та формувати власну позицію.

В таких реаліях проблемою є те, що сучасна освіта й надалі зосереджена переважно на передачі знань, тоді як учні потребують розвитку критичного мислення для ефективної орієнтації в інформаційних потоках та активної участі в громадському житті.

Саме в межах курсу громадянської освіти створюються сприятливі умови для розвитку критичного мислення як практичної навички, необхідної для активної участі в суспільному житті. Адже цей курс безпосередньо пов'язаний із реальними життєвими ситуаціями: правами людини, соціальною відповідальністю, демократичними цінностями, прийняттям рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі проблема розвитку критичного мислення розглядається крізь різні теоретичні та практичні підходи. Пометун О. І. трактує критичне мислення як педагогічний феномен, наголошуючи на його ключовому значенні для сучасної освіти та підкреслюючи необхідність діалогічності й рефлексії у навчальному процесі (Пометун, 2018). Тягло О. В. здійснює ґрунтовний аналіз поняття критичного мислення, пропонуючи практичні методики його формування та акцентуючи увагу на діяльнісному підході, що забезпечує активну позицію учня (Тягло, 2022). Станіченко О. Ф. зосереджується на застосуванні методів розвитку критичного мислення у старшій школі, особливо під час вивчення інтегрованого курсу «Громадянська освіта», демонструючи ефективність інтерактивних технологій у цьому процесі (Станіченко, 2021). Водночас Рябовол Л.Т. аналізує досвід шкільної громадянської освіти за кордоном, висвітлюючи актуальні питання та окреслюючи можливості адаптації зарубіжних практик до українського освітнього контексту (Рябовол, 2025).

Таким чином, наведені джерела комплексно охоплюють як теоретичні засади – феноменологію та концептуальне визначення критичного мислення, так і практичні аспекти його формування в освітньому процесі, включно з міжнародним досвідом, що створює підґрунтя для розробки ефективних педагогічних стратегій у громадянській освіті.

Метою статті є представлення авторського алгоритму формування критичного мислення учнів на уроках громадянської освіти крізь призму практичного педагогічного досвіду.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Критичне мислення – це здатність застосовувати спеціальні прийоми обробки інформації, що забезпечують досягнення обґрунтованого результату. Його сутність проявляється у вміннях робити логічні умовиводи; ухвалювати раціональні та аргументовані рішення; здійснювати оцінку як отриманої

інформації, так і власного розумового процесу (визначати позитивні та негативні аспекти); орієнтуватися на результативність мисленнєвої діяльності (Терно, 2009; 5;).

Практика переконує, що сучасний урок має трансформуватися з простору передачі знань у простір їх осмислення. Це означає зміну акцентів: від «що вивчити» – до «як зрозуміти» і «чому це важливо». У педагогічній діяльності вихідною точкою стає не тема, а проблема; не відповідь, а запитання. Саме проблемність виступає тим імпульсом, який запускає процес мислення та формує умови для розвитку критичного мислення учнів. А у самому процесі формування критичного мислення можна виділити декілька етапів.

Етап 1. Постановка проблеми: «запитання, що зачіпає». Початок уроку – це момент інтелектуального виклику. Вчитель свідомо формулює запитання, яке не має однозначної відповіді та апелює до особистого досвіду учнів.

Наприклад: «Чи завжди свобода є безумовним благом?»

Таке запитання створює ситуацію невизначеності, спонукає до роздумів і формує внутрішню мотивацію до пізнання. Важливо, що вже на цьому етапі учень стає активним учасником процесу.

Етап 2. Актуалізація досвіду: «кожна думка має значення».

На цьому етапі відбувається збір ідей, асоціацій, попередніх знань учнів. Принципово важливо, що тут відсутнє оцінювання в традиційному розумінні: будь-яка думка має право на існування. Навіть суперечливі або неточні відповіді стають цінним матеріалом для подальшого аналізу. Таким чином формується безпечне освітнє середовище, в якому учень не боїться висловлювати власну позицію.

Етап 3. Робота з інформацією: від сприйняття до аналізу.

Ключовим етапом є організація взаємодії учнів із різними джерелами інформації: текстами, відеоматеріалами, статистикою, правовими документами, медіа. Завдання вчителя полягає не в передачі готових знань, а в організації дослідницької діяльності. Учні навчають формулювати запитання до інформації:

- Хто є автором повідомлення?
- Яка мета його створення?
- Наскільки це джерело є надійним?
- Чи існують альтернативні точки зору?

Поступово здобувачі освіти переходять від поверхневого сприйняття до глибшого розуміння змісту.

Етап 4. Формування власної позиції: «думка як відповідальність». Наступним кроком є формування особистої позиції. Через дискусії, дебати, рольові ігри учні вчаться не лише висловлювати свою думку, а й аргументувати її.

Особливу увагу приділяють розвитку культури діалогу: вмінню слухати, поважати іншу точку зору, вести аргументовану полеміку. Учні усвідомлюють, що власна позиція – це не просто висловлювання, а відповідальність за свої слова.

Етап 5. Рефлексія: усвідомлення як результат навчання. Рефлексія є завершальним і водночас одним із найважливіших етапів уроку. Саме тут відбувається переосмислення отриманого досвіду.

Фрази учнів на кшталт «Я змінив свою думку», «Я подивився на це інакше» свідчать про глибину навчання. Це означає, що відбулося не просто засвоєння інформації, а її особистісне осмислення.

Етап 6. Застосування: вихід за межі уроку. Знання набувають цінності лише тоді, коли вони застосовуються. Тому важливо створювати ситуації, у яких учні можуть використовувати набуті вміння в реальному або наближеному до реального контексті.

Це можуть бути: навчальні проекти; моделювання життєвих ситуацій; обговорення актуальних суспільних подій; участь у шкільному самоврядуванні. Таким чином громадянська освіта стає частиною особистого досвіду учня.

Висновок. Формування критичного мислення не є окремим елементом уроку – це його методологічна основа та філософія. Запропонований алгоритм дозволяє систематизувати цей процес, водночас зберігаючи його гнучкість і динамічність.

Практика свідчить, що створення освітнього середовища, у якому учень має право на власну думку, помилку і сумнів, сприяє формуванню активної, відповідальної особистості. Саме така особистість здатна не лише орієнтуватися в сучасному світі, а й свідомо впливати на нього.

Отже, навчити мислити – означає навчити ставити запитання, шукати сенси та приймати обґрунтовані рішення. І якщо після уроку у учня залишається не лише запис у зошиті, а й запитання, яке спонукає до подальших роздумів, – це свідчить про справжній результат освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Пометун О. І. Критичне мислення як педагогічний феномен. *Український педагогічний журнал*. 2018. № 2. С. 89–98.
2. Ремех Т. О., Пометун О. І. *Методика навчання учнів ліцею громадянської освіти : методичний посібник*. Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2021. 222 с.
3. Рябовол Л. Т. Шкільна громадянська освіта зарубіжжя: актуальні питання. *Український педагогічний журнал*. 2025. № 4. С. 25–33. URL: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2025-4-25-33>
4. Станіченко О. Ф. Використання методів формування критичного мислення в учнів старшої школи під час вивчення інтегрованого курсу «Громадянська освіта». *Імідж сучасного педагога*. 2021. № 1 (196). С. 101–105. URL: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2021-1\(196\)-101-105](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2021-1(196)-101-105)
5. Терно С. О. *Критичне мислення – сучасний вимір суспільствознавчої освіти*. Запоріжжя : Просвіта, 2009. 268 с.
6. Тягло О. В. *Критичне мислення: поняття та практика*. Харків : Основа, 2022. 200 с.

REFERENCES

1. Pometun O. I. Krytychne myslennia yak pedahohichniy fenomen. *Ukrainskyi pedahohichniy zhurnal*. 2018. № 2. S. 89–98.
2. Remekh T. O., Pometun O. I. Metodyka navchannia uchniv litseiu hromadianskoi osvity : metodychny posibnyk. Kyiv : KONVI PRINT, 2021. 222 s.
3. Riabovol L. T. Shkilna hromadianska osvita zarubizhzhia: aktualni pytannia. *Ukrainskyi pedahohichniy zhurnal*. 2025. № 4. S. 25–33. URL: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2025-4-25-33>
4. Stanichenko O. F. Vykorystannia metodiv formuvannia krytychnoho myslennia v uchniv starshoi shkoly pid chas vyvchennia intehrovanoho kursu «Hromadianska osvita». *Imidzh suchasnoho pedahoha*. 2021. № 1 (196). S. 101–105. URL: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2021-1\(196\)-101-105](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2021-1(196)-101-105)
5. Terno S. O. Krytychne myslennia – suchasnyi vymir suspilstvoznachchoi osvity. *Zaporizhzhia : Prosvita*, 2009. 268 s.
6. Tiahlo O. V. Krytychne myslennia: poniattia ta praktyka. Kharkiv : Osnova, 2022. 200 s.

Khrystyna Kishlok,
Teacher of Civic Education
Odesa Lyceum No. 31
Odesa City Council
Odesa, Ukraine

ALGORITHM FOR DEVELOPING CRITICAL THINKING IN CIVIC EDUCATION LESSONS

Abstract. *The article addresses the problem of developing students' critical thinking in the process of teaching civic education within the context of the modern information society. The significance of critical thinking as one of the key competencies of a 21st-century individual is substantiated. The author presents an approach to organizing the educational process, based on the integration of theoretical foundations and practical pedagogical experience. An algorithm for developing critical thinking is proposed, which involves the gradual engagement of students in problem formulation, information analysis, the development of their own standpoint, argumentation, and reflection. Particular attention is paid to creating an educational environment in which the student acts as an active subject of learning, capable not only of answering but also of asking questions, doubting, and re-evaluating personal judgments.*

Keywords: *critical thinking, civic education, competence-based approach, interactive teaching methods, pedagogical experience, educational environment.*

Дата першого надходження статті до видання 19.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування 28.02.2026

© Кішлок Г.Ю., 2026